

מנחות צג

מיעוט של חבריו ושליח

קרבנו ולא קרבן חבריו. רש"י (צג : כת"י ד"ה שלוחו) כתב דסד"א דשלוחו עדיף משום שבכל התורה שלוחו של אדם כמותו. ורש"י שם גרס בגמ' שיש מיעוט נוסף ידו ולא חבריו, וביאר (בד"ה ולא יד חבריו) דמקרא 'קרבנו ולא חבריו' בא למעט שלא בדיעת בעל הקרבן, ומקרא 'ידו ולא יד חבריו' בא למעט אפי' בדיעת חבריו לא מהני, ומשלוחו נתמעט שאפי' מינוהו שליח.

והתוס' (סא : ד"ה מצינו) כתבו דסד"א דשליחות עדיפא, וכנ"ל. וכתבו דאכתי בעי קרא 'ולא קרבן חבריו', שאילו מקרא דידו, סד"א דמיירי שלא בשליחות, אבל בשליחות באמת מהני, קמ"ל קרא נוסף, דבע"כ אחד מהם ממעט חבריו, והשני ממעט שליחות.

אבל הראב"ד בתו"כ (דיבורא דנדבה פ"ז) כתב דמשלוחו ממעט שאומר לחבריו לסמוך על קרבנו, וחבריו מיירי בשולח קרבן ממדינת הים, דכיון שהבעלים אין יכולים לסמוך שיסמוך חבריו, קמ"ל קרא דלא מהני.

אם סמיכה היא מצוה שבגופו

התוס' בערכין (ב. ד"ה קרבנו ולא קרבן חבריו) הק' דאמאי לא ילפינן מקרא דממעט שלוחו שאין שליחות בכל התורה כולה, ותירצו דהו"ג כתובים הבאים כאחד, ע"ש. ובאג"מ (אה"ע ח"א סי' קנז) הקשו לו דאמאי בעינן קרא למעט שלוחו, והא סמיכה הוי מצוה שבגופו כיון שאינו נצרך להכשר הקרבן. ותירץ דאף שאינו מעכב מ"מ הוא מדיני הכשר הקרבן שהתורה הקפידה שלכתחלה יוכשר הקרבן גם בסמיכה רק שבדיעבד אינו מעכב והוי כמו זה שצריך לכתחלה ארבע מתנות ובדיעבד כשר במתנה אחת, וכמו הקטרת האימורין ואכילת כהנים הבשר שאינן מעכבין בדיעבד ומ"מ ודאי שהם שייכין להכשר וכפרת הקרבן שאם עשה הכל הוא כפרה יותר נכונה ומתקבלת יותר ברצון רק שבשביל זה אינו מחוייב להביא קרבן אחר, ובפירוש אמרו במנחות דף צ"ג שאם עשאה לסמיכה שירי מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו לא כיפר, עכ"ל.

ולא קרבן עכו"ם

רש"י (סא : ד"ה מצינו) הביא תו"כ דבר אל בניי וכו' בניי סומכין ולא עכו"ם, והק' התוס' שם (ד"ה מצינו) אמאי בעינן מיעוט נוסף קרבנו ולא קרבן עכו"ם, ותירצו דכיון שאין יכול לסמוך בעצמו, סד"א שישראל יכול לסמוך עבורו. והתוס' הוסיפו שגם באשה בעינן קרא למעט שאין האיש סומך בשבילה, ושמה איכא קרא, א"נ שנלמד מעכו"ם.

והשפ"א שם (ד"ה בתד"ה מצינו) ביאר דהא דנתמעט שישראל אינו סומך בעבורו הוא דאפי' מי שאינו בר סמיכה אין אחר סומך בשבילו, והיינו דבעינן סמיכה בבעלים.

אבל הדבר אברהם (ח"א ריש סי' טו) ביאר שהם שני דינים, דהתם הוי מיעוט בגברא שהוא אינו סומך, והכא ילפינן מיעוט בקרבן, שאינו בר סמיכה. ונפ"מ במפריש קרבן ונתגייר שאין בו דין סמיכה, כיון שהקרבן עצמו נתמעט מסמיכה, והשפ"א שם כתב דלולי דברי התוס' כך הוא היה מפרש, שהפסוק השני בא למעט בכה"ג שהפריש ונתגייר.

וילה"ע משיטת רש"י ששייך קיום סמיכה באשה, דלהכי מותר לה לסמוך בכל כחה, ובע"כ שהקרבן לא נתמעט מסמיכה. וביותר מזה מצינו במאירי (חגיגה טז : ד"ה סמיכה בנשים) דקרבן אשה בעיא סמיכה עכ"כ שאסור לה להביא קרבן הטעון סמיכה ביחודות, אלא דוקא בשותפות ביחד עם איש כדי שהוא יסמוך, ובע"כ דלא הוי מיעוט בקרבן, אלא בגברא.

יורש סומך

התוס' (סד"ה לפי) כתבו דבעלמא לא ילפינן סמיכה מתמורה או תמורה מסמיכה, ונחלקו דוקא כאן אם חשיב בעלים או לא. ונחלקו האחרונים בגדר הבעלות, כדיתבאר.

שהרי בערכין ב. הובא מתני' דהכל סומכין, ואיתא התם ש'הכל' בא לרבות יורש. והק' תוס' בסוגין (ד"ה הכל) שהרי כבר תנינן לעיל (צב.) שיוורש סומך, ותיורצו דאורחי' דתנא הכי כיון דלא אייתר להו בבא. אבל השפ"א (ד"ה במשנה וד"ה עוד) תירץ דמתני' בא לרבות שאם הניח כמה בנים שכולם סומכים, או בא לרבות שאם סמך על קרבן ומת, שבנו סומך, או בא לרבות בבן היורש אמו שסומך על קרבנה אע"ג שהיא אינה סומכת.

אבל הגרי"ז (תמורה ב. ד"ה ור"י בעלי חוברין) הביא פי' רגמ"ה בערכין (ב.) שיוורש סומך היכא שאביו לא הספיק לסמוך על הקרבן, ומשמע להדיא דאילו אביו סמך על הקרבן לפני שמת, שהבן אינו סומך. וביאר הגרי"ז דלעולם לא הוי בעלים בקרבן, אלא שלא חשיב כאחר, אבל לעולם הקרבן הוא על שם אביו. ולהכי נקט הגרי"ז שאם יש כמה יורשים, דסגי בסמיכת אחד מהם, דדוקא בשותפין דעלמא שהם בעלי הקרבן, בעינן סמיכת כולם, משא"כ הכא הסמיכה הוא בקרבן של האבא, אלא שנתרבה שגם יורשו יכול לסמוך על קרבנו, ומאיזה טעם ניבעי סמיכת כולם.

אבל השפ"א נקט שהוא בעלות גמורה של היורש, ובהכי אזלי כל דבריו, דכל היורשים צריכים לסמוך, וגם אם סמך אביו, בנו צריך לסמוך דמעתה הוא נעשה בעל הקרבן, וגם שכן היורש אמו צריך לסמוך, דמעתה נהפך לקרבן אנשים ולא נשים.

ומצינו עוד מקורות לדברי הגרי"ז, מרש"י כת"י לעיל (צב. ד"ה ומימר) שיכול להמיר 'כאילו המיר אביו', ומבוי' דלא הוי בעלים עצמיים על הקרבן, אלא שיכול להמיר בקרבן אביו. וכן האריך התוס' ר"ד (פסחים צח.) שהקרבן שייך לאביו, וז"ל, שאין הבן יכול לירש קרבן אביו שאין הקרבן כשאר ממון אביו שהוא יורשו אלא הקרבן נקרא ע"ש אביו וכו' ואם הקרבן יקרא על שמו ושלו הוא אמאי אינו יורש ואינו סומך, אלא ודאי הקרבן על שם אביו נקרא ולא על שמו ומש"ה אינו יורש ואינו סומך ורבנן דאמרי יורש וסומך ומימר משום דרביי קרא כדאמרינן בריש תמורה, עכ"ל.

מי נקרא יורש. האחיעזר (ח"ב ס"ס מה) כתב דכל מי שיוורש נכסיו גם הוי בעלים על הקרבן. אבל באביו עזרי (פ"ג מעה"ק ה"ט) דן אם אחי האב שיוורשין מדין משמוש סומך, שיש לומר שאינו במקום מורישו להתכפר מקופיא ולסמוך ולהמיר, עכ"ד, וסמך גדול לזה מדברי השיטמ"ק (תמורה ב: בהשמות אות א') בשם הרב המעילי דהא דיוורש סומך הוא דברא כרעא דאבוה הוא, וי"ל שזה דוקא אם יורשו באופן ישיר, ולא דרך משמוש.

חרש שוטה וקטן

בהא שיש קרבן לחש"י, צ"ע דהא לאו בני דעה נינהו וקרבן צריך דעת. והעול"ש (ד"ה במתני' חוץ מחש"י) תירץ שהיו מחוסרי כפרה, ובכה"ג לא בעינן דעת, כמבוי' בנדרים (לו.). והמנ"ח (קטו סק"ה) כתב דבשלמא בחרש ושוטה מיירי שהפרישו קרבן ואח"כ נתחרשו או נשתטו, אבל קטן מאי איכא למימר, ותיירץ שירש קרבן מאביו. ומש"כ המנ"ח לגבי חרש ושוטה קשה מאד מהא דאיתא בזבחים (יב:) שהפריש קרבן ונשתטה שהקרבן נדחה משום דבעינן דעת, כמש"כ רש"י שם.

ובעיקר המיעוט של חש"י מסמיכה, הק' בכתבי קה"י (זבחים ס"ו) שזה ממעט אותם רק מן המצוה, אבל הלא אכתי הקרבן צריך סמיכה. ותיירץ דהא דלאו בני דעה נינהו היינו דלא חשיב מעשה סמיכה כלל. ויש להביא סמך לזה מיבמות קד: דחרשת שחלצה חליצתה פסולה דלאו בני דעה נינהו, ומבוי' דמה"ט לא חשיב מעשה חליצה. ויש לדון עוד, דאף דסמיכה הוי מצות הקרבן, אבל בעינן להטיל המצוה על הבעלים, וכיון שלא שייך לחייב את הבעלים במצוה, ממילא אין סמיכה בקרבן.

המנ"ח (קטו סק"ו) כתב שצריך לחנך קטן שהגיע לחינוך במצות סמיכה. ולכאוי' לדעת הקה"י לא שייך כן, כיון דלא הוי מעשה סמיכה כלל. ועו"ק דהא הוי עבודה בקדשים, אבל למשנ"ת את"ש, שביסוד שייך סמיכה בקרבן, אלא שאי אפשר לחייב את הבעלים, אבל אם סמך חשיב קיום סמיכה ולא הוי עבודה בקדשים.

סומא

התוס' (צג: ד"ה אתיא) נקטו דדוקא סומא בב' עינים פטור, והטו"א (חגיגה ד. ד"ה ועוד) נקט שגם בעין א' פטור כמו לגבי ראייה.

אם סמיכה הוי מצות עשה שהזמן גרמא

התוס' (ד"ה ידו) הק' אמאי בעינן קרא למעט נשים מסמיכה, הלא הוי מצ"ע שהז"ג דהא תכף לסמיכה שחיטה, וא"א לסמוך בלילה שלא יהא תיכף לשחיטה דבעיא יום. ורע"א (ד"ה תד"ה ידו) תמה על קושיתם, שאין המניעה מצ"ע רק משום תכף, והרי גם ביום א"א לשחוט באופן שלא יהא תיכף לשחיטה.

התוס' בקידושין (לו: ד"ה מכניס) תירצו דלולי קרא ס"ד דכי היכי ששחיטה בנשים, ה"ה סמיכה בנשים שהוקשו זל"ז. ורע"א הק' דבסמיכה אין שייך כשרות ופסלות רק מצוה, אבל הא דשחיטה בנשים אינו מצד מצות שחיטה, אלא משום כשרות השחיטה.

והריטבא בקידושין (לו: ד"ה מתני' הסמיכות) תירץ וז"ל, דכי אמרינן מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות במצות שבחובה לגמרי דכי מטי זמן חיוביה לא סגיא דלא לקיומיהו, אבל הנהו אינן בחובה לגמרי אלא שבאין להכשיר קרבנו אם ירצה שיעלה לו לרצון והוה אמינא דאחד אנשים ואחד נשים שוין קמ"ל, עכ"ל. והעמק ברכה (חגיגה) ביאר דסמיכה נצרכת מצד דיני הקרבן ולא רק מצוה אקרקפתא דגברא, ולהכי אין למעט את האשה.

סמיכה בב' ידיים

ילפינן משעיר המשתלח דבעינן ב' ידיו, אמנם יונתן בן עוזיאל כתב כמה פעמים שיסמוך 'ביד ימינו', ומשמע שהוא רק ביד אחת. והאבן עזרא (ויקרא א ד) ג"כ כתב שהיא ביד אחת, ודוקא בשעיר המשתלח בעינן בב' הידים. והמנ"ח [ריש מצ' קטו] כבר תמה על תרגום יונתן בזה. והמלבי"ם (ויקרא פט"ז פס' כא) תירץ דבעלמא בעינן שהימין תסמוך יותר בחוזק מן השמאל [וימין מעל השמאל], משא"כ בשעיר המשתלח שניהם בשוה. אלא דאכתי הק' שלא מוזכר כן בש"ס, עיי"ש.

במקום שסומכין שוחטין

מסקנת הגמ' לפי רש"י הוא דהכל הוי דין תיכף, ולהכי אין סומכין אלא במקום שחיטה. אבל הרמב"ם (פ"ג מעה"ק הי"ב) הביאו כשני דינים נפרדים, ועי' כס"מ שהקשה שנסתר מן הסוגיא, ועי' תיו"ט ועמק ברכה (הל' נטילת ידים סק"ג) משי"כ ליישב.

והעמק ברכה הוכיח מדברי הרמב"ם דענינו של תכיפות שייך גם לגבי שינוי מקום וכדעת המ"א והגר"א, אלא דדחה שזהו דוקא לגבי קרבנות דבעינן 'מקום שחיטה', וממילא גם הוקבע כמקום סמיכה, משא"כ בברכה שאין דינים שיברך במקום מסוים, לא נקבע דבעינן נטילה בהאי מקום.